İRAM
İran Araştırmaları Merkezi

1395 YILI İRAN EKONOMİSİNE BAKIŞ

Murat ASLAN

Perspektif

MART 2017

İRAM
İran Araştırmaları Merkezi

Telif Hakkı

Copyright © 2017 İran Araştırmaları Merkezi (İRAM). Bu eserin bütün hakları saklıdır.

Bu eser İRAM'dan yazılı izin alınmadan elektronik veya mekanik yollarla çoğaltılamaz. Metnin dijital versiyonu için www.iramcenter.org adresini ziyaret ediniz. Dijital kopya bu siteye aktif link verilerek kısmi olarak paylaşılabilir.

Burada ortaya konulan görüşler öncelikli olarak yazara aittir ve İRAM'ın kurumsal görüşlerini yansıtmak zorunda değildir.

İran Araştırmaları Merkezi

Oğuzlar, 1397. Sk., 06520, Çankaya
Ankara/Türkiye
Tel : +90 (312) 284 55 02-03
Faks : +90 (312) 284 55 04
e-posta : info@iramcenter.org
www.iramcenter.org
Kapak tasarımı İRAM tarafından yapılmıştır.

Yazar Hakkında

Doç. Dr. Murat ASLAN

1993 yılında Hacettepe Üniversitesi Maliye Bölümünü dereceyle tamamladı. İktisat yüksek lisansını 1997 yılında The American University-Washington DC'de tamamladı. 2004 yılında George Mason Üniversitesinde iktisat alanında doktora derecesini aldı. 2001-2004 yılları arasında George Mason Üniversitesinde asistan olarak çalışan Aslan 2004- 2005 yılları arasında Eskişehir Osmangazi Üniversitesinde araştırma görevlisi olarak çalıştı. Aynı Üniversitede 2005-2011 arasında Yrd. Doç olarak ders vermiştir. Eskişehir Osmangazi Üniversitsinde 2014 yılına kadar görevini sürdürüp bu üniversiteden Doçent ünvanı almıştır. 2014 yılında Ankara'da bulunan Yıldırım Beyazıt Üniversitesinde görev yapmaya başlamıştır. Aslan kamu ekonomisi, politik iktisat ve kurumsal iktisat alanlarında çalışmalarını sürdürmektedir.

1395 Yılı İran Ekonomisine Bakış

ÖZET

Çalışmamızın amacı İran'da 1395 yılında meydana gelen önemli (olumlu ve olumsuz) ekonomik gelişmeler hakkında bir değerlendirme yapmaktır. Nükleer anlaşmanın aşırı iyimser bir çerçevede sunulması nedeniyle, anlaşma sonrasında İran ekonomisinin çok ciddi bir ivme yakalayacağı beklentisi oluşmuştu. Oysaki sonuç beklenilen düzeyde olmadı. 1395 yılında İran ekonomisi %6 civarında bir büyüme performansı göstereceği tahmin ediliyor. 1390-1394 arası dönemde İran ekonomisinin içinde bulunduğu resesyon nedeniyle gösterdiği kötü performans düşünüldüğünde 1395 yılı için %6'lık büyüme oldukça iyi. Ancak %6'lık büyüme ağırlıklı olarak petrol gelirlerindeki artıştan kaynaklanıyor. Petrol dışı sektörlerde büyüme oranı %1'ler seviyesinde. İran'da 20 yıldan daha uzun bir süredir ilk kez enflasyon %10'nun altına düştü. 1395 yılında meydana gelen diğer bir olumlu gelişme, Airbus ile yapılan anlaşma kapsamında İran'a ilk uçak tesliminin yapılmasıdır. Bunların yanında doğrudan yabancı yatırımlarda hissedilir bir artışın olması yine ekonomik anlamda diğer bir müspet gelişme. Bu olumlu gelişmelerin aksine 1395 yılında bazı olumsuz gelişmeler de yaşandı. İran'da işsizlik sorunun giderek derinleşmesi ve ayrıca çevre sorunlarının giderek kötüleşmesi bu bağlamda iki olumsuz örnektir. 1395 yılının yaz aylarında Ruhani hükümeti ile Mali Eylem Görev Gücü arasında terörün finansmanı ve kara para aklanmasının önlenmesi amacıyla yapılan görüşmeler nedeniyle İran şahin kanadı ile Ruhani hükümeti arasında iplerin gerildiğini gözlemledik.

Anahtar Kelimeler: İran Ekonomisi, Direniş Ekonomisi, Mali Eylem Görev Gücü, Nükleer Anlaşma

ABSTRACT

This study is aimed at reviewing important economic events (both negative and positive) in Iran. Because the nuclear deal had been presented to the public overly optimistic, it was expected that the Iranian economy would gain a serious impetus after the nuclear deal entered into force. However, Iran's economic performance in 1395 was only partially in line with the enthusiastic expectations. In 1395, real income growth is expected to be around 6%, much better than the recessionary period of 1390-1394. However, 6% economic growth is mainly due to the growth of oil revenues where the growth rates in non-oil sectors were relatively poor on average about 1%. In 1395, inflation rate in Iran fell below the 10% for the first time for more than twenty years. The delivery of the first passenger aircraft by Airbus was another favorable development in 1395. In addition to these promising events, Iran's economy has achieved to attract substantial amount of foreign direct investment. On the negative spectrum, we have witnessed some developments, including high unemployment level and traumatic environmental problems. In summer of 1395, the tensions intensified between Rouhani and Iran's hardliners after Rouhani government's negotiations with Financial Action Task Force over fight against terrorism financing and money laundering.

Keywords: İranian Economy, Resistance Economy, Financial Action Task Force, JCPOA

خلاصه

هدف از این پژوهش بررسی مهمترین وقایع اقتصادی (چه مثبت و چه منفی) ایران در سال ۱۳۹۵ است. از آنجا که توافق هسته ای در یک چارچوب بیش از حد خوشبینانه برای عموم عرضه شده، انتظار می رفت پس از امضای این تفاهم نامه، رشد اقتصاد ایران سرعت قابل ملاحظه ای داشته باشد. با این حال، عملکرد اقتصاد ایران در سال گذشته نتوانست این انتظارات را برآورده سازد. برآوردها حاکی از اینکه اقتصاد این کشور در سال ۹۵ رشدی در حدود ٦ در صد را تجربه کرده است. با در نظر گرفتن عملکرد ضعیفی که اقتصاد ایران در طی سالهای ۹۰- ۹٤ به دلیل رکود اقتصادی، از خود نشان داده بود، رشد ٦ در صدی در سال ۹۵ بسیار مطلوب می باشد. با وجود این، سهم بزرگی از این میزان ٦ در صدی رشد، مربوط به درآمدهای نفتی است و رشد اقتصادی مربوط به بخشهای غیر نفتی در حدود ۱ در صد می باشد. برای اولین بار در طول بیش از بیست سال، نرخ تورّم در ایران زیر ۱۰ در صد قرار گرفت. یکی دیگر از وقایع مثبتی که در سال ۹۵ روی داد، تحویل اولین هواپیمای مسافربری به ایران در چارچوب قرارداد خرید هواپیما از شرکت ایرباس بود. از دیگر اتفاقات امیدوارکننده در این زمینه، می توان به افزایش قابل توجه در میزان سرمایه–گزاری مستقیم خارجی اشاره کرد. ولی در مقابل این وقایع مثبت، سال ۹۵ شاهد يك سری رویدادهای منفی نیز بود. معضل بیکاری رو به رشد و مشکلات زیست محیطی فزاینده، نمونه ای از این موارد می باشد. در تابستان سال گذشته، به دلیل انجام مذاکرات بین دولت روحانی و گروه ویژۀ اقدام مالی با هدف جلوگیری از تأمین مالی گروههای تروریستی و پولشویی، شاهد ایجاد تنش در روابط دولت روحانی با جناح تندرو بودیم.

1. Giriş

İran'da Celali Takvimi kullanılmaktadır. Yeni yıl Türkiye'de kullanılan takvime göre 21 Mart'ta başlıyor ve 20 Mart'ta sona eriyor. 21 Mart'ta İran yeni bir yıla; 1396 yılına girdi. 1395 yılında İran ekonomisi ile ilgili birçok olay meydana geldi. Bu yazımızın amacı ekonomi alanında meydana gelen ve önemli olduğunu düşündüğümüz gelişmeler hakkında genel bir değerlendirme yapmaktır.

P5+1 ülkeleri ile imzalanan Nükleer Anlaşma gerek iç ve dış siyaseti ve gerekse de ekonomiyi etkilediğinden takip eden bölümde Nükleer Anlaşma ve ekonomik yaptırımlar hususu ele alınacaktır. Daha sonraki bölümde 1395 yılında İran ekonomisi ile ilgili öne çıkan 8 ana başlık genel hatları ile açıklanacaktır. Çalışmanın son kısmında İran ekonomisindeki sistemik sorunlar hakkında genel bir değerlendirme yapılacak ve 1396 yılına ait tahminler sunulacaktır.

2.İran Ekonomisi Bağlamında Nükleer Anlaşma ve Çerçevesi

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) İran'ın "barışçıl olmayan" amaçlarla yürüttüğü nükleer faaliyetlerine yönelik "iddiaları" gerekçe göstererek 2006-2010 yılları arasında bir dizi ekonomik yaptırım kararı aldı. Bu yaptırımların etkisi ile İran ekonomisi 2010 sonrası dönemde durgunluğa (resesyona) girdi. Nitekim 2012 ve 2013 yıllarında ekonomide %9 civarında bir daralma yaşandı. Yaptırımların neden olduğu sosyo-ekonomik sorunların yönetilemeyecek boyuta gelmesi endişesi üzerine, İran yönetici elitleri Birleşmiş Milletler (BM) ile uzlaşmak zorunda olduklarını anlamışlar ve 2013'ün sonlarından itibaren bu yönde tavır sergilemişlerdir. İran ile P5+1 ülkeleri tarafından yapılan müzakereler neticesinde 2015 yılında anlaşmaya varılmıştır. 16 Ocak 2016'da yürürlüğe giren ve Kapsamlı Ortak Eylem Planı (JCPOA[1]) olarak bilinen bu anlaşma ile İran nükleer faaliyetlerinde ciddi bir sınırlanamaya gitmeyi taahhüt etmiştir. İran'ın bu taahhüdüne karşılık, BMGK tarafından İran'ın nükleer faaliyetlerine yönelik olarak uygulamaya konulan tüm yaptırımların kaldırılması öngörülmüştür. 1395 yılı başlamadan sadece 2 ay önce yürürlüğe giren JCPOA anlaşması ülke ekonomisini ciddi anlamda etkilemiştir.

İran kamuoyuna JCPOA aşırı iyimser bir çerçevede lanse edilmiştir. Bazı kesimler Nükleer Anlaşma sonrasında "ABD'nin İran'a uyguladığı yaptırımların tamamının kalkacağı" şeklinde aşırı iyimser bir beklenti içine girmişlerdir. Oysaki ABD'nin İran'a uyguladığı geniş ve kapsamlı bir yaptırım sistemi vardır. Bu yaptırım sistemi referans alındığında, ABD'nin JCPOA metnindeki yaptırımların daraltılmasına ilişkin taahhüdü oldukça sınırlı bir düzeydedir. Nitekim JCPOA'ya göre, ABD sadece "ikincil yaptırımları" kaldırmayı taahhüt etmiştir ve "birincil yaptırımlar" hususunda önemli bir adım atmamıştır.[2]

Nükleer Anlaşma öncesi dönemde, ABD yaptırım mevzuatı üçüncü ülke vatandaşlarını ilgilendiren birtakım hükümler ihtiva etmekteydi. ABD (JCPOA öncesi) yaptırım mevzuatına göre üçüncü ülke vatandaşları (gerçek ve tüzel kişileri/firmaları) ABD Hazine Bakanlığı tarafından hazırlanan yasaklılar listesinde (SDN-Listesi) yer alan kişi ve kurumlarla ticari/finansal işlem yapmaları halinde bazı yaptırımlarla karşılaşabilmekteydiler.[3] Üçüncü ülkede faaliyet gösteren bir kişi (firma) SDN listesinde yer alan bir kişi (firma) ile ticari/finansal faaliyete girmesi durumunda ikincil yaptırım kapsamına girmektedir. (JCPOA öncesi) yaptırım sistemine göre, üçüncü ülkede faaliyet gösteren kişinin (firmanın) ABD'li kişiler (firmalar) ile ticaret yapmaları yasaklanmıştır.[4] İkincil yaptırımlar kategorisinin "öznesi" üçüncü ülkelerde faaliyet gösteren gerçek ve tüzel kişilerdir. Bu kişiler, bir anlamda, İran ya da ABD'den birisini seçmek zorunda bırakılmışlardır. İran ile ticaret yapmayı seçen bir firmanın ABD'de yerleşik gerçek ve tüzel kişilerle ticaret yapması JCPOA öncesi yaptırım mevzuatına göre yasaktır. Yaptırımın öznesi durumunda üçüncü ülke vatandaşları ve şirketleri olması hasebiyle kapsam bakımından "ikincil yaptırımlar" ABD vatandaşlarının dışındaki kişi ve kurumları kapsar ve bu yüzden "birincil yaptırımlardan" ayrışır.

Birincil yaptırımlar ise ABD vatandaşları ve ABD'de yerleşik firmaları kapsamaktadır. JCPOA "birincil yaptırımlar" bağlamında sadece birkaç tane küçük değişiklik öngörmüştür. ABD vatandaşı gerçek ve tüzel kişilerin, JCPOA öncesinde olduğu gibi sonrasında da İran'daki kişi ve kurumlarla iktisadi ve finansal faaliyette bulunmaları yasaktır. JCPOA buna sadece tek bir istisna getirmiştir. ABD bağlamında bu istisna Boeing firmasını ilgilendirmektedir. Nükleer Anlaşma metninde İran'a uçak

satışını yasaklayan yaptırımların kaldırılmasını öngörmektedir. Dolayısıyla dünya uçak üretiminde iki önemli şirketi olan Airbus ve Boeing, JCPOA metninin odak noktalarından birisi haline gelmiştir. JCPOA ile ABD İran'a uçak satımına yeşil ışık yakmıştır. ABD Hazine Bakanlığı JCPOA ile uyumun sağlanması için bir dizi yönetmelik yayımlamış ve Boeing firmasının İran'a uçak satışına belirli şartlara uymak kaydı ile izin verebileceğini ilan etmiştir.[5]

JCPOA sonrasında, İran'ın küresel finans sisteminin dışına çıkarılmasına yönelik uygulanan politikalarda da bir yumuşamaya gidilmiştir. Bu yumuşamayı iki ana başlıkta ele alabiliriz: BMGK ve ABD. BMGK tarafından alınan yaptırım kararlarına binaen 2012 yılında İran uluslararası para transfer ağından (SWIFT) çıkarılmıştır. JCPOA ile uyumlu olarak Şubat 2016'da İran SWIFT sistemine tekrar entegre olmuştur. ABD'nin durumu biraz daha karışık bir tablo çizmektedir. ABD bağlamında yumuşamaya yönelik atılan somut adım oldukça sınırlı bir seviyededir: JCPOA çerçevesinde bazı İran bankaları (ve ayrıca kişileri) ABD Hazine Bakanlığı tarafından tutulan SDN listesinden çıkarılmıştır.

Bu adımlara rağmen İran bugün uluslararası küresel finans ağına tam olarak entegre olamamıştır. Bunun temel nedeni ABD'nin İran'a yönelik uyguladığı finansal yaptırım enstrümanlarının büyük bir kısmının halen yürürlükte olmasıdır. JCPOA kapsamında verilen taahhüde binaen ABD Hazine Bakanlığı İran'da yerleşik olan yaklaşık 400 kişi ya da kurumu SDN listesinden çıkarmıştır. Ancak bu listede İran'da mukim 200 adet gerçek ya da tüzel kişi (teröre destek verdikleri iddiası ile) halen yerlerini korumaktadır. Küresel finans kurumları, SDN listesinde yer alan bu kişi ya da kurumlara finansal aracılık hizmeti sunmaları durumunda ABD yaptırımları çerçevesinde ceza alma riski halen mevcuttur. 2010 sonrasında bu tür aktiviteleri nedeniyle bazı küresel bankalar cezalandırılmıştır. Örnek verecek olursak: ABD'nin finansal izolasyona yönelik yaptırımlarına muhalefet eden HSBC ve BNP Paribas milyarlarca dolar değerinde ceza ödemek zorunda kalmışlardır. Küresel boyuttaki banka ve finans kurumlar ABD'nin cezai yaptırımlarından bugün dahi çekinmekte ve bu yüzden İran ile ilgili aracılık işlemlerine yaklaşmamaktadırlar.

2006 yılından itibaren İran'a uygulanan yaptırımların etkinliğini arttırmak amacıyla ABD Hazine Bakanlığı oldukça proaktif bir tutum sergilemiştir. 2006 sonrasında ABD Hazine Bakanlığı yetkilileri birçok uluslararası finans kurumu ile toplantılar yapmıştır. Bu toplantılarda bankaların İran'a finansal aracılık hizmeti sunmaları halinde cezai müeyyidelerle karşılaşacakları uyarısında bulunulmuştur. ABD'nin uyguladığı finansal yaptırımlar içerisinde belki de İran'ı en çok sıkıntıya düşüren uygulama "U-dönüşü transfer" yasağıdır.[6] Binaenaleyh, ABD yaptırım mevzuatında birincil yaptırımlar ve finansal izolasyon merkezli yaptırımlar halen yürürlüktedir ve bu yaptırımlar İran'ın uluslararası arenada ticari ilişkilerini güçleştirmektedir.

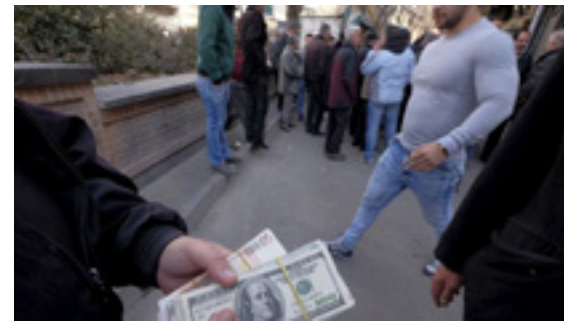

3. İran Ekonomisinde Öne Çıkan Gelişmeler

Nükleer Anlaşma sonrasında ABD tarafından İran'a uygulanan yaptırımlarda sınırlı düzeyde bir gevşeme olmuştur. ABD mer'i mevzuatında birincil yaptırımlar halen etkindir. Bunun yanında İran'ın küresel finansal sistemden izolasyonuna yönelik yaptırım enstrümanları büyük ölçüde halen operasyonel olarak sürdürülmektedir. Her ne kadar ABD'nin tek taraflı olarak uyguladığı yaptırımlar İran'ı olumsuz yönde etkilese dahi İran ekonomisi 1395 yılında nispeten başarılı bir yıl geçirmiştir. Önümüzdeki yıl bu iyi gidişin devam edeceği beklenilmektedir.

3.1. Ekonomik Büyüme

Ambargoların sıkılaştığı 2010-2015 (1389-1394) arası dönemde İran ekonomisi nispeten kötü bir performans sergilemiştir. Kötü performans özellikle 2012 sonrasında daha da belirginleşmiştir. Nitekim İran ekonomisi 2012'de %6 ve 2013 yılında %2 civarında daralma göstermiştir. Ambargoların kaldırılmasının da etkisi ile 1395 yılında reel milli gelir büyüme hızının uzunca bir sürenin ardından ilk kez %5'in üzerinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. Büyüme hızının 1396 yılında yine %5 civarında olacağı tahmin edilmektedir.

1395 yılı için tahmin edilen %5-6 civarındaki reel milli gelir büyüme performansı ağırlıklı olarak petrol gelirindeki artıştan kaynaklanmaktadır. Petrol gelirleri dışarıda tutulursa diğer sektörlerin büyüme ortalaması sadece %0,9 civarındadır. Dolayısıyla 1395 yılında ulaşılan %5-6 civarındaki bü-

yüme ekonominin tümünü içine alan ve dolayısıyla kapsayıcı ve sağlıklı bir büyüme rakamı olarak düşünülmemelidir.

3.2. Enflasyon

1395 yılında kayda değer önemli bir diğer gelişme enflasyonun makul bir düzeye çekilmesidir. İran'da enflasyon uzunca bir süreden sonra tek haneli rakamlara geriledi. İran son 40 yıldır dalgalı ve oldukça yüksek enflasyon sorunu ile mücadele etmektedir. Devrim sonrası dönemin tamamında %20-40 bandında hareket eden enflasyon Haziran 2016'da tek haneli rakamlara geriledi ve bugünlerde %8 civarında seyrediyor (Aslan, 2016).[7] Uygulanan sıkılaştırıcı politikaların etkisi ile enflasyon oranı %10 bandının altında tutulmaya çalışılmaktadır. Bankacılık ve döviz piyasaları ile ilgili bazı reformların işleme konulması için enflasyonun bir süre daha düşük ve istikrarlı bir seviyede tutulması gerekmektedir. Enflasyon riskinin makul bir seviyede tutulması ile ekonomi ve finans alanında bazı olumlu değişmelerin (yatırım, faiz oranları vb.) ivme kazanacağı düşünülmektedir.

3.3. Uçak Anlaşmaları

İran sivil havacılık sektörü ambargoların başladığı 1980 yılından günümüze değin uçak filosunu ciddi anlamda yenileyememiştir. Sivil havacılık sektöründe faaliyet gösteren şirketlerin sahip olduğu uçakların yaş ortalaması 20'nin üzerindedir. Nükleer Anlaşma, İran'a uçak satışının önünü açan önemli hükümler ihtiva etmektedir. İran gerek Boeing (80 adet uçak) ve gerekse de Airbus (100 adet uçak) firmaları ile anlaşmalar imzalamıştır. Airbus ve Boeing firmaları ile imzalanan uçak satış anlaşmaları sonucunda her bir firmanın kasasına 17-20 milyar dolar civarında para girmesi beklenilmektedir. Trump'ın başkanlık koltuğuna oturması sonrasında gelişen olaylar İran'ın Boeing firması ile yaptığı anlaşmanın şimdilik beklemeye alınabileceğine işaret etmektedir.[8] Airbus firması İran'a ilk uçağı Ocak 2017'de teslim etmiştir. 1395'in son günlerinde Airbus firmasının İran'a iki adet uçağı daha teslim edeceği söylenmektedir.[9]

3.4. İşsizlik

JCPOA sonrasında ekonominin ve dolayısıyla işsizlik sorununun hafifleyeceğine yönelik dolaylı bir iyimserlik oluşmuştu. Resmî rakamlara göre genel işsizlik oranı %12 dolayında iken gençlerde bu oran %20'ler düzeyindedir. 1395 yılında işsizlik ve işsizlikle ilintili diğer sosyo-ekonomik sorunlar hakkında çok sayıda haber yapıldı.[10] Oysaki Ruhani'nin Cumhurbaşkanlığı döneminde çözülemeyen ve dolayısıyla İran muhafazakâr kanadının siyasi olarak hükümeti eleştirdiği en önemli başlıklardan bir tanesi işsizlik sorunudur.[11] Uluslararası kurumlar tarafından hazırlanan raporlara göre İran'da genç işsizliği %30'un üzerinde seyretmektedir. İran'da işsizlik sorununun daha makul bir seviyeye çekilmesi için geniş kapsamlı bir yatırım ve dolayısıyla büyüme hamlesine ihtiyaç duyulmaktadır. Ancak mevcut siyasi ve yapısal sorunlar düşünüldüğünde ciddi bir şekilde planlanmış ve geniş kapsamlı bir yatırım hamlesi beklenilmemektedir.[12] Kronik bir hâl alan işsizlik sorununun 1396 yılında da süreceğini düşünüyoruz.

3.5. Dış Ticaret

1395 yılında ödemeler bilançosu ile ilgili önemli gelişmeler oldu. İran'ın nükleer faaliyetleri nedeniyle dondurulan yaklaşık 100 milyar dolar değerinde olduğu tahmin edilen bir fondan bahsediliyordu. 2016 yılının başlarında bu fonun 30 milyar dolarlık kısmı serbest bırakıldı.[13]

Dış ödemeler bilançosunun gelir kalemlerin bakımından en temel gelişme, petrol gelirlerinde meydana gelen artıştır. Ambargoların sıkılaştığı 2010 sonrası dönemde, İran'ın günlük ham petrol üretimi 3 milyon ve ihracatı 1,2 milyon varil seviyelerine kadar gerilemişti. İran'ın petrol ihracatı bağ-

lamında en parlak zamanı olan 1389-1391 (2010-2012) döneminde petrol ihracat geliri yıllık olarak 100 milyar doların üzerinde gerçekleşmiştir. Oysaki ambargoların sıkılaşması ve petrol fiyatlarında gözlemlenen düşme eğilimi neticesinde 1394 yılında toplam petrol ihracat geliri 33 milyar dolar seviyesine gerilemiştir. Petrol ihracatının içerisine doğalgaz ve türevleri ile petrol türevleri de eklenmiştir. Doğalgaz ve doğalgaz türevleri ile petrol türevlerinden elde edilen ihracat geliri toplam petrol gelirlerinin kabaca %30'nu oluşturmaktadır.

Nükleer Anlaşma sonrasında petrol üretimi ve ihracatında ciddi artış gözlemlenmiştir. Petrol üretimi Şubat 2017 itibari ile 4,1 ve ihracatı ise yaklaşık 2 milyon varil seviyelerine ulaşmıştır. Petrol ihracat gelirinin 1395 yılı için 50 milyar dolar düzeyinde gerçekleşeceği beklenilmektedir. Ham petrol ihracatı 40 milyar dolar civarında bir yekûn tutarken geriye kalan 10 milyar dolarlık kısım petrol türevleri ile doğalgaz ve likit doğalgazdan elde edilmektedir. İran'ın petrol dışı ihracatı 1394 yılında 31 milyar dolar düzeyinde gerçekleşmiştir. 1395 yılında petrol dışı ihracat gelirlerinde önemli bir artış beklenilmemektedir.

1394 yılında toplam ithalat 53 milyar dolar düzeyindedir. İlk 6 aylık verilere göre ithalat toplamı 27,5 milyar dolar civarındadır ve yıl sonu beklentisi 55 milyar düzeyindedir. Dolayısıyla 1395 yılı ticaret fazlası yaklaşık olarak 21-22 milyar dolar civarında olacaktır. Oysaki 1394 yılı ticaret fazlası 10 milyar dolar düzeyindeydi.

3.6. Doğrudan Yabancı Yatırım

Dış ödemeler bilançosunda diğer bir önemli husus doğrudan yabancı yatırım (DYY) kalemidir. İran'da 1395 yılında DYY miktarında ciddi bir artış olmuştur. 1394 yılında İran'a yapılan DYY miktarı 2 milyar dolar civarında iken 1395 yılında bu 12 milyar dolara yükselmiştir. Her ne kadar DYY projelerinin bazıları henüz anlaşma aşamasında ve dolayısıyla realize edilmiş olmasa dahi 12 milyar dolarlık yatırım portföyü İran için son derece önemli bir gelişmedir. DYY proje yatırım portföyünün büyük bir kısmı enerji sektörüne yönelmiş durumda. 1395 yılında enerji ile ilgili 35 adet DYY projesi gündeme alındı ve bu projelerin değeri yaklaşık 8 milyar dolar civarındadır. Enerji sektörüne yapılan (yapılması planlanan) yatırım miktarı toplam DYY harcamalarının %70'ine tekabül etmektedir. Turizm sektörü yabancı yatırımcıların tercih ettiği diğer bir önemli alandır. Başta 5 yıldızlı otel yapımı olmak üzere 17 adet yatırım projesi için harekete geçilmiştir. Bu projelerin yatırım değeri 1,5 milyar dolar civarındadır. Madencilik alanında 48 adet proje gündemdedir. Bu projelerin yatırım bedeli yaklaşık 1,5 milyar dolar civarındadır.

3.7. Çevre Sorunları

Çevre sorunları 1395 yılında İran siyaset ve ekonomi gündeminde önemli yer tuttu. İran basınında konu ile ilgili farklı nedenlerle çok sayıda haber yapıldı. İran'da çevre ile ilgili ciddi sorunlar mevcut. BM uhdesinde Yale Üniversitesi Çevre Hukuku ve Politikaları Merkezi tarafından hazırlanan "Çevre Performans Endeksi" (Environmental Performance Index-EPI) çalışmasına göre çevre ile ilgili birçok göstergede İran'ın oldukça kötü bir karnesi var. 2016 yılı için hazırlanan genel çevre endeksi sıralamasında İran 180 ülke arasında 105. sıradadır (EPI, 2016: 19)[14]. Çevre sorunlarının neden olduğu sağlık sorunları göstergesinde ve ayrıca ülkedeki su ve kanalizasyon hizmetleri ile ilgili göstergelerde İran 180 ülke arasından ilk 100 ülke arasına girememektedir. Daha da vahimi hava kalitesi göstergesi bakımından 180 ülke arasında İran 146. sıradadır (EPI, 2016: 19).

Şubat 2017'de Basra körfezinde Arap azınlığın yaşadığı Huzistan eyaletinin Ahvaz kentinde çevre kirliliği nedeniyle bazı sokak olayları meydana geldi (Ayrıntı için bakınız: Koç, 2017)[15]. İran'ın merkez bölgelerindeki su sorununu çözmek için Karun nehrinin suyu Huzistan bölgesinden bu bölgelere taşınmaktadır. Nehir suyunun iç bölgelere taşınması bu eyalette başta içme suyu sıkıntısı olmak üzere diğer çevre sorunlarına neden olmaktadır. Bölgede toz parçacıklarının neden olduğu hava kirliliği ve ayrıca içme suyu sıkıntısı ve elektrik kesintileri

nedeniyle şubat ayının sonlarına doğru halk sokaklara dökülmüştür.[16]

Tahran, İsfahan ve Tebriz gibi büyük şehirlerde hava kirliliği uzunca bir süredir alarm vermektedir. Nitekim kasım ve aralık aylarında hava kirliliği nedeniyle Tahran'da ilk ve orta dereceli okullar ara ara tatil edilmiştir.[17] Büyük şehirlerde hava kirliliğine bağlı sağlık sorunları giderek daha çok gündeme gelmektedir.[18]

İran'da çevre ile ilgili sorunlar birkaç münferit olayla sınırlı ve dolayısıyla basit veya geçici bir olgu değildir. Erozyon nedeniyle kaliteli toprağın kaybedilmesi, tarımsal alanların sulanmasında aşırı su kullanımının yol açtığı sorunlar ve aşırı enerji tüketimi nedeniyle oluşan hava kirliliği çevre sorunları bağlamında öne çıkan ana başlıklardır. Çevre sorunlarının önümüzdeki yıllarda İran'ın başını çok daha fazla ağrıtacağı beklenilmektedir.

3.8. Mali Eylem Gücü

İran'ın küresel finans ağından tam anlamıyla faydalanamamasının diğer bir önemli nedeni Mali Eylem Gücü Grubu (Financial Actions Task Force) ya da kısaca FATF tarafından belirlenen ilkelere karşı gösterdiği muhalif tutumudur.[19] 1980 sonrası dönemde küresel terör ivme kazanmıştır. Uluslararası terör ile etkin bir şekilde mücadele etmek için koordinasyonun ve iş birliğinin öneminin anlaşılması üzerine 1989 yılında FATF kurulmuştur. Terör ile mücadelede eşgüdümün ve iş birliğinin arttırılması amacıyla FATF üye ülkelerin mevzuatlarının uyumlaştırılmasına yönelik genelgeler yayımlamaktadır. FATF tarafından yayımlanan genelgeler çerçevesinde üye ülkeler mevzuatlarını değiştirmekte ve FATF tarafından organize edilen çeşitli toplantı ve platformlarda üye ülkelerin siyasetçileri ve terör ile mücadele eden kurumların yetkilileri bir araya gelerek tecrübelerini paylaşmakta ve FATF bu tecrübeler ışığında yeni politikalar geliştirmektedir. Bunun yanında FATF teröre ya da terörün finansmanına yardım eden ülkeleri gösteren bir liste (İş Birliği Yapmayan Ülkeler Listesi "Non-Cooperative Country or Territory List" ya da kısaca NCCT) hazırlamaktadır. Bugün bu listede iki ülke bulunmaktadır: İran ve Kuzey Kore.

Ahmedinejad'ın Cumhurbaşkanlığı döneminde İran'ın NCCT listesinden çıkarılması için bazı adımlar atılmıştır. 2011 yılında Ahmedinejad kara paranın aklanması ile mücadelenin bir yasal dayanağının oluşturulması amacıyla bir kanun tasarısını İran Meclisine göndermiştir. Bu tasarıda ayrıca kara paranın aklanması ile mücadele edecek yeni bir kamu kurumunun (Karapara Aklama ile Mücadele Üst Kurulu) ihdas edilmesi öngörülmüştür. Yasa İran Meclisinde 2015 yılına kadar bekletilmiştir. 2015 yılında Nükleer Anlaşmanın vermiş olduğu motivasyon ile Ruhani hükümeti Ahmedinejad döneminde meclise gönderilen yasa tasarısını biraz değiştirerek "Terörün Finansmanı ile Mücadele Yasası" başlığı ile meclisten geçirmiştir. Ruhani hükümeti bu manevra sayesinde İran'ın FATF bünyesindeki kara listeden çıkarılacağını umut etmiştir. Ancak FATF "Terörün Finansmanı ile Mücadele Yasası" tasarısının mecliste kabul edilmesine rağmen İran'ı bu listeden çıkarmamıştır.

FATF'a göre İran tarafının bu yasaya ilave olarak atması gereken adımlar vardır. FATF terör örgütlerinin tanımı ve ayrıca terör örgütü üyelerinin kimliklerinin belirlenmesinde BMGK tarafından hazırlanan resmî belgeleri referans almaktadır. Bu tanımlama İran bakımından bazı açmazlara neden olmaktadır. Bunun ilk örneği Hizbullah'tır. FATF'a göre Hizbullah bir terör örgütü iken İran bakımından Hizbullah yabancı işgaline karşı savaşan bir milis gücüdür. İran ile FATF arasında ikinci ve daha büyük uyuşmazlık Devrim Muhafızları Ordusu ile ilgilidir. BMGK tarafından hazırlanan terör örgütü üyeleri listesinde Devrim Muhafızları Ordusunun birçok komutanı yer almaktadır (Bakınız: UNSC, 2017)[20]. FATF perspektifinden Devrim Muhafızları Ordusu'nun komutanları (BMGK tarafından hazırlanan belgeye dayanarak) terör örgütü üyesidir. Oysa İran bakımından bu komutanlar kamusal hizmet üreten bir kurumun yöneticileridir. İran bağlamında FATF tarafından temel alınan terör örgütü tanımı karşısında İran'ın nasıl bir yol izleyeceği bilinmemektedir.[21]

2016 yılının Haziran ayında Ruhani hükümeti kara para aklama ve terörün finansmanı ile mücadele bağlamında yeni bir "Eylem Planı" hazırlamış ve bu planı FATF yetkilileri ile paylaşmıştır. İki tarafın uzlaşmaya vardığı "Eylem Planının" kapsamı şimdilik gizli tutulmaktadır. İran'ın atmış olduğu bu adımı takdir etmek ve bu yönde çabalarını teşvik etmek amacıyla FATF Haziran 2016'da İran'a yönelik uyguladığı kısıtlayıcı politikalarını 12 aylığına askıya aldığını bildirmiştir. Haziran 2016'da uzlaşılan metnin detayları bilinmemekle birlikte Ruhani hükümetinin bu çabalarının siyasi olarak gelecekte derin izler yaratacağı tahmin edilmektedir.

SONUÇ

Petrol fiyatlarının oldukça yüksek bir seyir izlemesine rağmen nükleer yaptırımların neden olduğu olumsuzluklar nedeniyle İran ekonomisi 1389-1394 arası dönemde nispeten kötü bir performans sergilemiştir. Nitekim reel anlamda bu dönemde ülke ekonomisinde peş peşe iki yıl daralma görülmüştür. P5+1 ile imzalanan Nükleer Anlaşmanın 1394 yılının sonlarına doğru yürürlüğe girmesi ile İran'a BM tarafından uygulanan yaptırımların tamamı ve ayrıca ABD tarafından uygulanan yaptırımların bir kısmı kaldırılmıştır. Yaptırımların olumsuz etkilerinden bir nebze de olsa sıyrılan İran ekonomisi 1395 yılında %5 civarında bir büyüme yakalamıştır. Bunun yanında 1396 yılında yine %5 civarında bir büyüme beklenilmektedir.

İran'da 1395 yılı yüksek büyümenin ağırlıklı olarak petrol geliri artışından kaynaklandığı gözlemlenmektedir. Dolayısıyla 1395 yılında geniş ve yaygın, etkili bir büyüme ortaya çıkmamıştır. 1395 yılında ayrıca enflasyon düzeyi makul bir seviyeye inmiş ve doğrudan yabancı yatırımlarda hissedilir bir artış olmuştur. Bunun yanında Airbus ile yapılan anlaşma çerçevesinde İran'a ilk uçak teslimi yine 1395 yılında yapılmıştır.

İran'da başta işsizlik olmak üzere ciddi sosyo-ekonomik sorunlar söz konusudur. Bu sorunların çözümlenememesinin temelinde iki ana neden yatmaktadır: (1) Uluslararası sorunlar; (2) yapısal ve kurumsal sorunlar. Uluslararası alanda İran'ı sıkıntıya sokacak bazı gelişmeler olabilir: ABD faktörü ve ayrıca Suriye ve Yemen'deki belirsizlikler bunlardan bazılarıdır. Bunun yanında ABD tarafından uygulanan yaptırımlar (ve ayrıca FATF süreçleri) bu bağlamda diğer bir sorundur. İran ile ilgili ikinci sistemsel sorun içsel karakterdedir ve yapısal ve kurumsal ögeler barındırmaktadır. Başta işsizlik olmak üzere İran'da öne çıkan sosyo-ekonomik sorunların çözülmesi için dengeli ve yaygın bir büyümeye ve dolayısıyla istikrarlı ve rasyonel bir şekilde kurgulanmış yatırım hamlesine ihtiyaç var. Ancak İran'da yatırımcıların risk algısı ülkenin içinde bulunduğu sistemik sorunlardan (devlet yapısı ile ilgili yapısal ve piyasa işleyişi ile ilgili kurumsal sorunlardan) olumsuz bir şekilde etkilenmektedir. Gerek uluslararası alanda ve gerekse de içsel karakterdeki sistemik sorunlar yerli ve yabancı yatırımcıların risk algısını ve dolayısıyla İran'da yatırım yapma iştahlarını azaltmaktadır. Bunun yanında bu tür riskler ülkede spekülatif yatırımların kârlılığını arttırmaktadır.

İç ve dış nedenli sistemik risklerin makul bir seviyede olması halinde İran ekonomisi önümüzdeki yıllarda %3-6 bandında büyüme performansı gösterebilir. Ancak yukarıda zikredilen iç ve dış sorunlar ekonomik ya da siyasi kriz yaratması durumunda ekonomik performansın olumsuz yönde gelişeceği aşikârdır.

Notlar

1- İran'da kamuoyu bu anlaşmayı (برجام) "Bercam" olarak isimlendirmektedir.

2- Birincil yaptırımlar hususunda tek istisna uçak satışına ilişkindir ve ABD bağlamında Boeing firmasını ilgilendirmektedir. JCPOA metninde ABD uçak firması/firmalarının İran'a uçak satışı ve satış ile ilgili hizmetlere izin vereceğini beyan etmiştir. Ancak bu izin otomatik bir izin değildir. ABD uçak firma ya da firmalarının İran'a yapacağı satış anlaşmaları tek tek ABD Hazinesi tarafından onaylanması durumunda mümkün olabilecektir.

3- İngilizce olarak "List of Specifically Designated Nationals and Blocked Persons" ya da SDN Listesi olarak bilinmektedir. İran'da bazı kurum ve kuruluşlar ABD Hazinesi tarafından hazırlanan SDN listesinde yer almaktadır. ABD Hazinesi Bakanlığına göre yasaklılar listesindeki kişi ve kurumlar terörle doğrudan ya da dolaylı ilişkisi olduğu iddiası ile bu listeye dahil edilirler. SDN listesi sık sık güncellenmektedir.

4- Örneğin bir İtalyan firması yasaklılar listesinde yer alan bir İranlı firma (ya da kişi) ile ticaret yapması durumunda, İtalyan şirketin doğrudan ya da dolaylı bir şekilde ABD'li kişi ve kurumlarla ticaret yapmaları yasaktır.

5- İran Air firması ile Boeing arasında ön anlaşma yapılmış olmasına rağmen Trump'ın seçimi sonrasında bu anlaşmanın uygulanmasının yavaşlatıldığı gözlemlenmektedir.

6- U-Dönüşü Transferi: İranlı bir şirket Türkiye'deki bir şirkete X malını satsın ve bu mal para birimi olarak dolar cinsinden değerlensin. İran şirketinin muhabiri olan İran bankası ile Türkiye'deki şirketin muhabiri olan Türk bankası arasındaki para transferi işleminde mahsuplaşma ABD finansal sistemi aracılığı ile yapılmaktadır. Bu şekilde yapılan doğrudan transfer işlemleri ABD mevzuatına göre yasaktır. Bu yasağı delmek için birçok firma U-dönüşü transferi yapabilir. Nitekim 2008 yılından önce bu sorunu bypass etmek için birçok İranlı firma u-dönüşü yöntemini kullanmıştır. Şöyle ki: İran firması Panama'daki bir offshore şirketi ile ya da üçüncü bir ülkedeki banka ile anlaşsın. Türk şirketinin muhabir bankası tahakkuk eden meblağı İran firmasının belirttiği offshore hesaba ya da İran firması tarafından dolaylı bir şekilde üçüncü bir ülkedeki açılan hesaba göndermektedir. Dolar üzerinden yapılan bu ticari işlemin mahsuplaşma aşaması yine ABD finans sistemi içerisinde yapılmasına rağmen İran şirketi finansal para transferi işleminde gözükmemektedir. Mahsuplaşma işlemi en nihayetinde ABD finans sistemin tarafından gerçekleştirilmesine rağmen para transferi dolambaçlı yollardan yapılmak suretiyle İranlı kişi/kurum işlemin içerisine dahil edilmemektedir.

7- Aslan, M. (2016). İran'da Enflasyon Sorunu. İRAM. https://www.iramcenter.org/wp-content/uploads/2016/08/%C4%B0RAN-da-Enflasyon-Sorunu-Murat-Aslan.pdf [Erişim: 11 Mart 2017]

8- http://www.cnbc.com/2017/01/30/trump-immigration-ban-puts-20-billion-in-boeing-aircraft-sales-to-iran-iraq-at-risk.html [Erişim: 8 Mart 2017]

9- http://www.presstv.ir/Detail/2017/02/28/512457/Iran-to-receive-two-airbus-planes-soon [Erişim: 8 Mart 2017]

10- https://www.tasnimnews.com/fa/news/1395/12/16/1347719 [Erişim: 5 Mart 2017]

11- Bakınız: https://www.criticalthreats.org/briefs/iran-news-round-up/iran-news-round-up-march-3-2017 [Erişim: 8 Mart 2017] http://www.konhaber.com/haber-iran_da_issizlik_sorunu-615842.html [Erişim: 6 Mart 2017]

12- http://www.radiofarda.com/a/f3-why-unemployment-rate-decrease/28353192.html [Erişim: 5 Mart 2017]

13- https://www.usnews.com/news/articles/2015/07/30/will-iran-get-its-billions-back [Erişim: 11 Mart 2017]

14- EPI (2016). Environment Performance Index. http://epi.yale.edu/ [Erişim: 13 Mart 2017]

15- Koç, M. (2017). Huzistan Olayları. İRAM: https://www.iramcenter.org/gundem/haber-yorum/huzistan-olaylari/ [Erişim: 14 Mart 2017]

16- http://www.kafkassam.com/iranin-arap-bolgelerinde-neler-oluyor.html [Erişim: 13 Mart 2017]

17- http://www.presstv.ir/Detail-Fa/2016/11/14/493556/Iran-Tehran-air-pollution-schools [Erişim: 8 Mart 2017]

18- http://www.irdiplomacy.ir/en/page/1965225/How+Aggravating+Air+Pollution+Is+Exposing+Tehran+Citizens+to+a+New+Disease.html [Erişim: 7 Mart 2017]

19- FATF'ın toplam üye sayısı 37'dir. Ancak üyelerinin hemen hemen hepsi dünya siyaset ve ekonomisinde etkin ülkelerdir. ABD, İngiltere, Rusya, Çin, Hindistan, Kanada, Güney Afrika ve Türkiye'nin yanında çok sayıda Avrupa Birliği üyesi ülkesi FATF'a üyedir.

20- UNSC (2017) Consolidated United Nations Security Council Sanctions List. https://scsanctions.un.org/fop/fop?xml=htdocs/resources/xml/en/consolidated.xml&xslt=htdocs/resources/xsl/en/consolidated.xsl [Erişim: 14 Mart 2017]

21- http://eaworldview.com/2016/09/iran-feature-rouhani-revolutionary-guards-money-laundering/ [Erişim: 13 Mart 2017]

İRAM HAKKINDA

Yeni, bağımsız bir düşünce kuruluşu olan İran Araştırma Merkezi (İRAM), temel bir özelliğiyle ülkemizdeki diğer araştırma merkezlerinden farklılık göstermektedir. İRAM, yalnızca İran ve bağlantılı konular üzerine araştırmalar gerçekleştirmektedir. Ciddi bir kültürel ve tarihsel derinliğe sahip, Ortadoğu'daki siyasal etkinliği artan ve çok yönlü ilişkilere sahip olduğumuz komşu ülke İran ile ilgili konuları layıkıyla inceleyebilmek zaruret haline gelmiştir. İRAM'ın ana hedefi kamuoyunun birincil kaynaklardan doğru ve kapsamlı bilgi ve analize ulaşmasını sağlamaktır. İran ile ilgili konularda çalışma yapan akademisyenler ve araştırmacılar için çeşitli eğitim ve araştırma imkânları sunmayı ve alanda çalışan kişiler için ortak bir platform olmayı amaçlamaktadır. İran iç ve dış politikaları, ekonomisi ve toplumsal-kültürel yapısı alanlarında üretilen bilgiler, iki ülke arasındaki ilişkileri ve anlayışı geliştirmeye de katkı sağlayacaktır. Merkezimiz İran'da, Ortadoğu'da ve Batı'daki bilgi birikimini ülkemize ve ülkemizdeki birikimi de dünya kamuoyuna taşıyacak kadroya sahiptir.

İRAM
İran Araştırmaları Merkezi

Oğuzlar Mh. 1397. Sk. No: 14 06520 Çankaya / Balgat - Ankara / Türkiye
Tel: +90 312 284 55 02 - 03 Faks: +90 312 284 55 04
e-mail: info@iramcenter.org www.iramcenter.org

"Bu çalışmanın tüm telif hakları İran Araştırmaları Merkezi'ne (İRAM) aittir"